www.turkishstudies.net/history

Turkish Studies - Historical Analysis

eISSN: 2667-5552

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Kastamonu Valisi Mehmet Reşid Paşa'nın 1914 yılı Vilayet Gezisi Raporuna Göre Taşköprü, İnebolu, Araç ve Devrekâni İlçeleri

According to the 1914 Vilayet Report of Kastamonu Governor Mehmet Reşid Pasha, Taşköprü, İnebolu, Araç and Devrekâni Town

Tahir Bilirli*

Abstract: Mehmet Reşid Pasha, who was one of the last governors of the Ottoman State, served as the governor of Kastamonu between May 14, 1913 and August 25, 1915. Reşid Pasha was appointed as the governor of Kastamonu for the second time in 1919. In the 1864's and 1871 Regulations, the Ottoman governors were obliged to patrol and inspect the province, provided that it did not exceed three months once or twice a year. The governors would report in detail the actions taken on these trips and the general situation of the towns to the center. Mehmet Reşid Pasha also went on an inspection trips in his first governorship, which lasted for two years and three months, and made investigations in towns. The first is a very comprehensive inspection trip that lasted about a month in September 1913 and included Daday, Araç, Devrekani, Safranbolu, Çerkeş, Çankırı, Tosya, Taşköprü, Boyabat and Sinop towns. The second inspection trip, which is the subject of this study, is the second inspection trip that lasted from June 15 to July 15 of 1914. In these trips, Reşid Pasha made researches in areas such as administrative activities, municipal services, education, prison, agriculture, industrial, transportation, health and trade, as well as public works and zoning. He sent his observations to the Istanbul government as a report. In this study, based on the report prepared by Mehmet Reşid Pasha, his impressions on İnebolu, Taşköprü, Araç and Devrekâni accidents were evaluated.

Structured Abstract: While Kastamonu was a sanjak center under the Anatolian Province until the 19th century, it has undergone many changes as a result of the administrative reforms started after the announcement of Tanzimat. In 1840, it is an muhassılık connected of Sivas province. Kastamonu was transformed into a eyâlet with a total of five sancaks in 1846 together with Kocaeli, Bolu, Viranşehir and Sinop. It became a vilâyet in the 1867 Vilâyet Nizamnamesi, according to the Provincial Yearbook of 1871 Kastamonu, Bolu, Sinop and Çankırı formed the sanjak of the province. On the same date, Kastamonu consisted of Taşköprü, Safranbolu, Araç, Cide, Tosya, Daday and İnebolu towns. In 1914, the province of Kastamonu had the central Kastamonu sanjak and Çankırı and Sinop sanjaks. At this date, the center of Kastamonu sanjak consisted of a total of eight townships: Kastamonu, Taşköprü, Safranbolu, Araç, Cide, Tosya, Daday and İnebolu. In the Republican period, it was turned into a province center.

With the İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi in 1871, the duties of the governors in civil, financial, education, nafia and municipal affairs were determined in detail. The governor's civil duties include inspecting the provincial officials, ensuring that they are tried when necessary, correcting their mistakes and

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Asst. Prof., Karabük University, The Faculty of Letters, Department of History.
ORCID 0000-0001-5275-4654
tahirbilirli@karabuk.edu.tr

Cite as/ Atıf: Bilirli, T. (2020). Kastamonu Valisi Mehmet Reşid Paşa'nın 1914 yılı vilayet gezisi raporuna göre Taşköprü, İnebolu, Araç ve Devrekâni ilçeleri. *Turkish Studies - History*, 15(2), 391-406.
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43330>

Received/Geliş: 03 May/Mayıs 2020

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

omissions, and inspecting the province once or twice a year. During these inspections, the governor supervised the provincial officers, mutasarrif, district governors and other provincial officials; The needs in the towns were determined and the situation of the province was reported to the Sultan. The provincial inspections are an application that the governors have to do once a year and for a period not exceeding three months.

Mehmet Reşid Pasha, who was one of the last governors of the Ottoman State, served as the governor of Kastamonu between May 14, 1913 and August 25, 1915. Mehmet Reşid Pasha also went on an inspection trips in his first governorship, which lasted for two years and three months, and made investigations in towns. The first is a very comprehensive inspection trip that lasted about a month in September 1913 and included Daday, Araç, Devrekani, Safranbolu, Çerkeş, Çankırı, Tosya, Taşköprü, Boyabat and Sinop towns. The second inspection trip, which is the subject of this study, is the second inspection trip that lasted from June 15 to July 15 of 1914. In these trips, Reşid Pasha made researches in areas such as administrative activities, municipal services, education, prison, agriculture, industrial, transportation, health and trade, as well as public works and zoning. He sent his observations to the Istanbul as a report.

In the report, it is seen that İnebolu has the highest population as the population. Taşköprü and the Araç have a close population. In general, it is a very flourishing place due to the fact that İnebolu is located on the beach, it has a pier and it is a commercial center. This situation is also reflected in the report. Having a separate government building, prison and the only hospital in the region in İnebolu also shows that the town is an important center. The remarkable aspect of Taşköprü is the determination of the town as a regimental center. The construction of the regimental center building will make the town even more important. Law enforcement and judicial cases are mostly in İnebolu compared to the population.

Mehmet Reşid Pasha evaluated the situation of accident managers in his report. The governor described İnebolu district governor Mehmet Ali Bey as hardworking, honest, diligent, fast and smooth. He made similar definitions about Taşköprü district governor Şükrü Efendi and Devrekâni district manager Sami Bey. Although Araç district governor Şükrü Bey played an important role in the rebuilding of the Araç, he was warned by the governor that he fell into alcohol and joy with the youth. İnebolu complained about their mufti and asked for the appointment of a mufti that was open to ideas.

Since İnebolu is a mountainous place, it is mostly used for poultry and fruit growing. As fruit, apples, pears and walnuts are grown and eggs are exported with these products. Besides, timber is an important source of economic livelihood. Taşköprü is the most flourishing region among towns. While growing rice, wheat and barley in Taşköprü, hemp is the most remarkable product. Products made from hemp are the most important product exported. Due to the abundance of Araç plateaus, land cattle breeding has become a common place, consequently butter production has been an important source of income for the boiler. Some people in the timber industry have been the source of livelihood.

As a result, Governor Mehmet Reşid Pasha had positive impressions during the one-month inspection trip that started on June 15, 1914 and ended on July 15, 1914. The governor personally witnessed many problems on the spot and met with the managers of these places. He offered solutions to the problematic issues by intervening and reported the problematic issues to the Istanbul. It included enlightening information on the economic, commercial, agricultural, educational and school status, public order, municipal services, and administrators' activities in the report. Governor Reşid Pasha specifically inspected the prisons of the towns and ensured that the prisoners remained in a healthy environment, were frequently taken out, inhaled, the wards were cleaned and ventilated. In general, he tried to meet the needs of towns.

Keywords: Mehmet Reşid Pasha, İnebolu, Taşköprü, Araç, Devrekâni.

Öz: Osmanlı Devleti'nin son dönem valilerinden olan Mehmet Reşid Paşa, 14 Mayıs 1913 ile 25 Ağustos 1915 tarihleri arasında Kastamonu valiliği yapmıştır. Reşid Paşa ilk görevinden 4 yıl sonra 1919 yılında ikinci defa Kastamonu valiliğine getirilmiştir. 1864 ve 1871 Nizamnamelerinde valiler mülki görevleri arasında senede bir veya iki kere üç ayı geçmeyecek şekilde devir ve teftiş etmekle yükümlü tutulmuşlardır. Valiler bu gezilerde yapılan icraatları ve kazaların genel durumlarını ayrıntılı olarak merkeze rapor edeceklerdi. Mehmet Reşid Paşa'da iki yıl üç aylık ilk valiliği süresince iki kere valilerin her yıl yapması gereken devir ve teftiş gezilerine çıkarak vilayet kazalarında incelemelerde bulunmuştur. Birincisi 1913 yılı Eylül ayında yaklaşık bir ay süren ve Daday, Araç, Devrekani, Safranbolu, Çerkeş, Çankırı, Tosya, Taşköprü, Boyabat ve Sinop kazalarını içine

alan oldukça kapsamlı bir teftiş gezisidir. İkinci teftiş gezisi ise bu çalışmanın da konusunu oluşturan 1914 Haziran 15'inden Temmuz'un 15'ine kadar süren ikinci devir ve teftiş gezisidir. Reşid Paşa bu gezilerinde kazaların idari faaliyetleri, belediyeçilik hizmetleri, eğitim, hapishane, ziraat, sınaî, ulaşım, sağlık ve ticaret gibi alanların yanı sıra, bayındırlık ve imar faaliyetlerinde incelemelerde bulunmuştur. Gözlemlerini ise İstanbul hükûmetine göndermiştir. Bu çalışmada Mehmet Reşid Paşa'nın hazırladığı rapordan yola çıkarak İnebolu, Taşköprü, Araç ve Devrekâni kazaları ile ilgili izlenimleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Reşid Paşa, İnebolu, Taşköprü, Araç, Devrekâni.

Giriş

Kastamonu 19. yüzyıla kadar Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak merkezi iken Tanzimat'ın ilanı sonrasında yapılan idari reformlar neticesinde birçok değişiklikler yaşamıştır. 1840 yılında Sivas eyaletine bağlı bir muhassıllık iken (Çadırcı, 2007: 212) 1841 yılında Bolu müşirliği altında yer almış, 1846'da Kocaeli, Bolu, Viranşehir ve Sinop olarak kendisi ile birlikte toplam beş sancağa sahip bir eyalet haline getirilmiştir. 1867 Vilayet Nizamnamesi'nde vilâyet olmuş, 1871 tarihli Vilayet Salnamesine göre vilayetin sancaklarını merkez Kastamonu sancağı, Bolu, Sinop ve Çankırı oluşturmuştur (Karakök, 2010: 270). Yine aynı tarihte Kastamonu Taşköprü, Safranbolu, Araç, Cide, Tosya, Daday ve İnebolu kazalarından oluşmaktaydı. 1914 yılında Kastamonu vilayeti merkez Kastamonu sancağı ile Çankırı ve Sinop sancaklarına sahipti. Bu tarihte Kastamonu sancağının merkez Kastamonu ile birlikte Taşköprü, Safranbolu, Araç, Cide, Tosya, Daday ve İnebolu olmak üzere toplam sekiz kazası bulunmaktaydı. Cumhuriyet döneminde ise il merkezi haline getirilmiştir (Ekinci, 2007: 588; Çadırcı, 2007: 226).

Kastamonu II. Mahmut (1808-1839) zamanında mutasarrıflar tarafından yönetilmiş daha sonra merkezi hazineye bağlanarak yöneticileri doğrudan İstanbul'dan atanan mutasarrıf, vali ve müşir tarafından idare edilmeye başlanmıştır (Ercoşkun, 2014: 368).

1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile valilerin mülkî, malî, maarif, nafia ve zabıta görevleri ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Mülkî görevleri arasında taşra memurlarının hareket ve muamelelerini teftiş etmek; gerektiğinde yargılanmalarını sağlamak, hata ve noksanlarını düzelt(tir)mek ile vilayeti senede bir veya iki defa devir ve teftiş etmekle yükümlü tutulmuşlardır¹ (Kırmızı, 2016:151). Bu teftiş gezilerinde vilayetin memur, mutasarrıf, kaymakam ve diğer taşra görevlileri denetlenmiş; vilayet ve bağlı kazalardaki ihtiyaçlar tespit edilerek vilayetin durumu padişaha rapor halinde sunulmuştur (Muşmal ve Yaman, 2019: s. 175). *Devre çıkma* olarak adlandırılan vilayet teftiş gezileri, valilerin yılda bir kere ve üç ayı geçmemek üzere zorunlu kılındıkları bir uygulamadır (Kırmızı, 2016:155).

A. Mehmet Reşid Paşa ve Kastamonu Valiliği

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişmiş önemli devlet adamlarından olup Cumhuriyet'in kuruluş döneminde de isminden söz ettiren Mehmet Reşid Paşa H. 1285/ M. 1868 yılında babasının görevi nedeni ile Şam'da doğmuştur. Babası Mahkeme-i Temyiz (Yargıtay) Ceza Dairesi üyesi Kazasker İzzet Molla'dır. Mektupçuzâde olarak tanınmaktadır (BOA. DH. SAİD. 112/297). 1890 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Muhâkemât Dairesi mülazımı olarak başladığı memuriyet hayatında çeşitli yerlerde öğretmenlik ve müdürlük görevlerinde bulunmuştur (Dündar, 2010: 94). Muallimliği boyunca Fransızca, coğrafya, tarih, kimya, iktisat, fen, muhasebe, inşaa ve kitâbet dersleri okutmuştur. 1901 yılında mutasarrıf olarak ilk olarak Siroz'da, ardından Drama'da görevlerde bulunmuştur. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuştur (Gemici, 2007: 9-10). II.

¹ 19. yüzyıldan önce valiler uzun süren savaşlar nedeni ile cepheden ayrılmadıkları için devir ve teftiş için yerlerine vekil tayin edebilirken 19. yüzyılda bu görevleri bizzat kendileri yapmaya başlamıştır. Ancak istenilen seviyede olmamıştır. Valiler kontrolü kaybetme korkusu ile vilayet merkezini terk etmeye istekli davranmamışlardır. Bu gezilerdeki en önemli amaç taşra memurlarının kontrol edilmesi olmuştur (Kırmızı, 2016:156-157).

Meşrutiyet'in ilanında aktif olarak yer alan Mehmet Reşid Paşa'ya Meşrutiyet'in ilanından sonra Rumeli Beylerbeyi payesi verilerek 10 Ağustos 1908 tarihinde Edirne valisi olarak terfi ettirilmiştir (BOA. DH. SAİD. 112/297; Gemici, 2007: 19). Edirne'de 11 ay görev yaptıktan sonra Eylül 1909'da Akdeniz Adalar valiliğine, 03 Aralık 1910 tarihinde yedi ay görev yapacağı Manastır valiliğine tayin edilmiştir. Buradaki başarılarından dolayı 23 Temmuz 1911 tarihinde Ankara valiliğine getirilen (BOA. DH. SAİD. 112/297) Mehmet Reşid Paşa 01 Ekim 1912 tarihinde Ankara valiliğinden ayrılarak 14 Mayıs 1913 tarihinde ilk Kastamonu valiliğine atanmıştır (BOA. BEO 4178/313298).

Kastamonu valisi Mehmet Reşid Paşa Ankara valiliğinden sonra 31 Mayıs 1913 tarihinde Kastamonu valiliğine atanmıştır. 09 Haziran 1913'te vapurla İnebolu'ya ertesi gün de Kastamonu'ya gelmiş, halk kendisini törenle karşılamıştır² (Gemici, 2007: 27).

Kastamonu valisi Mehmet Reşid Paşa 25 Ağustos 1915'te Hükümet tarafından görülen lüzum üzerine herhangi bir gerekçe gösterilmeden görevinden azledilmiş ve yerine Erzincan mutasarrıfı Memduh Bey vekaleten yarım maaşla tayin edilmiştir. 14 Şevval 1333 / 25 Ağustos 1915 tarihinde (BOA. İ.MMS.199/2; BOA. MV. 241/92; BOA. BEO 4371/327775) M. Reşid Paşa'nın görevden alınmasının altında yatan sebep ise İttihat ve Terakki hükümetinin "Azınlıkların Tehciri" adı altında Rum ve Ermenilerin vilayet dışına çıkarılması politikasına ters düşmesi olmuştur. Reşid Paşa hükümetin aksine azınlıkların herhangi bir sorun çıkarmadıklarını ve sorun da oluşturmayacaklarını ileri sürerek hükümetin isteğini geri çevirmiştir (Gemici, 2007: 29).

Kastamonu valiliğinden sonra mebus olarak görev yapmış, Sivas valiliğinden sonra ikinci defa 1920 yılında Kastamonu valiliğine tayin edilmiştir (Gemici, 2007:115). Mehmet Reşid Paşa daha sonraki görevlerinde Mustafa Kemal Paşa ile yakın ilişkiler içinde olmuş ve öldüğü yıl olan 1924'e kadar Mustafa Kemal'e ve Cumhuriyet'e bağlı kalarak hizmet etmiştir (Gemici, 2007: 144).

Kastamonu valisi Mehmet Reşid Paşa görevde kaldığı süre içerisinde 1913 ve 1914 yıllarında olmak üzere iki defa devir ve teftiş gezilerine çıkmış bu gezilerde gördüğü eksiklikleri gidermek için çalışmıştır. Bu doğrultuda göreve başladığı 09 Haziran 1913 tarihinde kısa bir süre sonra ilk gezisine 1913 yılı Eylül ayının 22'sinde çıkmıştır. Yaklaşık bir ay sürecek olan bu devir ve teftiş gezisinde Daday, Araç, Devrekani, Safranbolu, Çerkeş, Çankırı, Tosya, Taşköprü, Boyabat ve Sinop kazalarında incelemelerde bulunmuştur.³ 15 Haziran 1914'te çıktığı ikinci teftiş bu çalışmanın da konusu olan Taşköprü, İnebolu, Araç ve Devrekâni kazaları teftiş gezileridir. Bu teftişini 26 Haziran 1914 tarihinde rapor halinde merkeze bildirmiştir.

Gerek Manastır gerekse Ankara valiliklerinde özel olarak hapishanelerin durumları ile ilgilenen Mehmet Reşid Paşa bu ilgisini Kastamonu'da devam ettirmiştir. Kastamonu ve kazaların hapishane durumlarını sık sık teftiş ederek buralarda gerekli düzenlemeler yaptırmıştır (Gemici, 2007: 24, 25, 26).

B. Mehmet Reşid Paşa'nın Taşköprü, İnebolu, Araç ve Devrekâni Kazaları Devir ve Teftişi

Mehmet Reşid Paşa 14 Mayıs 1913 tarihinde atandığı ilk Kastamonu valiliğinde, görevden alındığı 25 Ağustos 1915 tarihine kadar iki yıl üç ay görev yapmıştır. Bu süre içerisinde 1913 ve 1914 yıllarında Kastamonu kazalarına teftiş gezileri düzenleyerek incelemelerde bulunmuştur. 15 Haziran 1914'te çıkıp 15 Temmuz 1914'te bitirdiği, bir ay süren ikinci teftişinde Taşköprü, İnebolu, Araç ve Devrekâni kazalarında incelemelerde bulunmuş ve gözlemlerini raporlaştırarak merkeze göndermiştir (BOA. DH.İD. 80/23). Rapor, Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı fonunda 44 numaralı dosyanın 20 numaralı gömleğinde yer almaktadır. Reşid

² Mehmet Reşid Paşa'nın gemi ile İnebolu'ya ardından Kastamonu'ya geçtiği görülmektedir. Valiler atandıkları yerlere hızlı bir şekilde varmak zorundaydılar. Maaşları da atama yazısı çıktıktan sonra değil atandıkları yere varduktan sonra başlıyordu. Makama geç gitmek görevlerinin elden çıkmasına bile sebep olabilmekteydi (Kırmızı 2016: 123,124).

³ Mehmet Reşid Paşa'nın yapmış olduğu ilk teftiş yazar tarafından arşiv araştırmalarında tespit edilememiştir.

Paşa, yedi sayfadan oluşan teftiş raporunda Taşköprü, İnebolu, Araç kazaları ile Devrekâni nahiyesinin “Mevkii, Mamuriyeti, Mebâni-i emiriyesi”, “Kuvve-i zâbıtası, Asayiş”, “Devâir-i mülkiyesi”, “Adliyesi”, “Belediyesi”, “Maarifi”, “Nafiası” ve “Ziraat, Sanayi ve Ticaret” başlıkları altında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Reşid Paşa raporunda her kazanın sonunda netice başlığı altında o kazanın genel bir değerlendirmesini de yapmıştır. Problemleri gördüğü durumlarla ilgili de önerilerde bulunmuştur. Mehmet Reşid Paşa her görev yaptığı vilayette üzerinde önemle durduğu hapishane ve mahkumların durumları ile ilgili bilgilere raporunda da yer vermiştir. Özellikle sağlıklı ortamda bulunan mahkumların daha sağlıklı binalarda bulunmaları ve yeterli havayı alabilecekleri ve gezebilecekleri avlular yapılması talimatlarını vermiştir. Aşağıda Taşköprü, İnebolu, Araç kazaları ile Devrekâni nahiyesi hakkında Mehmet Reşid Paşa'nın teftiş sonrası İstanbul hükûmetine gönderdiği rapor kaza kaza değerlendirilmiştir.

1. Taşköprü Kazası Teftiş ve Değerlendirmesi

Mehmet Reşid Paşa 15 Haziran 1914 tarihinde gezmek ve teftiş etmek maksadıyla merkez vilayetten hareketle akşam üstü Taşköprü'ye varmıştır. Taşköprü Kastamonu'nun yaklaşık altı saat kadar doğusunda yer almaktadır. Mehmet Paşa'ya göre Taşköprü bin haneyi içine alan oldukça mamur ve 45 km'lik bir şose ile merkez vilayete bağlı güzel bir kasabadır. Kazada halkın yardımı ile inşa edilmiş ve kazanın devlet işleri için yeterli genişlikte bir hükümet konağı bulunmaktadır. Ayrıca hapishanesi bulunmadığından hükümet dairesinin bodrum katında hava ve güneşten mahrum fevkalade ıslak/yaş bir iki oda hapishane haline getirilmiştir. Jandarmaya ait koğuşun da aynı yerde ve aynı durumda olması jandarmaya ait müstakil bir bina olmadığını göstermektedir. Gerek hapishane gerekse jandarma için müstakil bir bina yapılması için daha öncesinden keşifler yaptırılarak bunlar için ödenek talep edilmiş ise de ödenek verilemediğinden yeni binaların yaptırılmadığı Reşid Paşa'ya kaza yöneticileri tarafından ifade edilmiştir. Bunun üzerine Reşid Paşa en azından hapishane binasının yeniden keşif yaptırılarak ona göre ödenek talebinde bulunulmasını kaza yöneticilerinden istemiştir. Özellikle hapishane binasının yapılmasını istemesi Reşid Paşa'nın bu konuya fazlasıyla önem vermesinden kaynaklanmaktadır. Paşa'ya göre kasabanın güzel bir yerinde inşa edilen asker alma şubesi dairesi, redif deposu ve cephanelik olarak kullanılan kargir ve sağlam binalar halkın yardımlarıyla meydana getirilmiştir. Rapordan Taşköprü'nün alay merkezi olarak belirlendiği anlaşılmaktadır. Alay merkezi binası yapımı için halktan yardım toplanmaya başlandığı, toplanmaya devam etmekte olduğu ve inşaatına da yakın bir zamanda başlanacağı vali tarafından ifade edilmiştir.

Vali'nin verdiği bilgilere göre Taşköprü 152 köy, 50.411 nüfusa sahip oldukça büyük bir kazadır. Ayrıca kazada adliye ve zabıta işlerinin yerine getirilmesi için 24 piyade, 9 süvari olmak üzere 33 adet jandarma bulunmaktadır. Rapora göre kazada asayiş yolunda olup haydutluk yoktur ancak suça dair verilen bilgilere göre işlenen suçların çoğunu hırsızlık, kız kaçırmak, münazaa yüzünden yaralama gibi adi olaylar oluşturmaktadır. Mart 1914 tarihinden mayısın sonuna kadar olan üç aylık süre içinde adliye tarafından zabıtaya yakalaması için bildirilen 604 mahkûmdan 247'si yakalanabilmiştir. Reşid Paşa'nın bu durumdan hoşnut olmadığı, kolluk görevlilerine yakalanamayanların hızlı bir şekilde yakalanması için uyarıda bulunmasından anlaşılmaktadır. Vali bunlardan her ne kadar mahkûm olarak belirtse de bunların yargılanıp hükmü kesinleşen mahkûmlar mı yoksa yargılaması devam eden tutuklular mı oldukları belli değildir. Valiye göre kazada resmi işler günü gününe ve hakkıyla yerine getirildiği iddia edilemez ise de işlerde şahit olunan sürat ve intizam memnuniyet vericidir. Taşköprü'de görevli üç polis memurunun olduğu⁴ ve bunların da vazifelerini iyi niyetle yerine getirdikleri vali tarafından memnuniyetler ifade edilmiştir.

⁴ Kazanın büyüklüğünden dolayı beş polis memuru daha ilave edilmesi gerekliliği Mehmet Reşid Paşa tarafından merkez hükûmetten talep edilmiştir (BOA. DH. EUM. MEM. 27/92).

Taşköprü kaymakamı Şükrü Efendi mülkiye mektebinden mezundur. Buraya Çerkeş kaymakamlığından nakil olmuştur. Reşid Paşa kaymakamı çok çalışkan bir memur olarak tanıtırken, mülkiye dairesinde işleri sürat ve intizam dairesinde yürüttüğünü ve idare meclisini muntazaman topladığını gözlemlediğini söylemektedir.

Valiye göre kazada adliye teşkilatı oluşturulmuş olup, adliye görevlileri görevlerini hukuk içerisinde yerine getirmektedir. Reşid Paşa hapishane teftişi sırasında iki kişinin bir buçuk aydır hükümsüz olarak tutuklu tutulduğunu görmüş ve bu kişilerin soruşturmasının ve yargılanmasının hızlı bir şekilde neticelendirilmesi için müdde-i umumilik (savcılık) muavinliğine uyarıda bulunmuştur (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.1).

1914 tarihli raporda ifade edildiği üzere Reşid Paşa Taşköprü belediyesinin gelirini Kireçpazarı rüsumu dahil olduğu halde 250.000 kuruş civarında olduğunu tespit etmiştir. Vali belediyenin beledî işleri oldukça güzel bir şekilde yerine getirdiğini ifade ederek memnuniyetini dile getirmiştir. Rapora göre Taşköprü’de belediye tabibi, aşı memuru ve eczane bulunmaktadır. Ayrıca ışıklandırma ve temizliğe özen gösterilmektedir ve 1914 yılında fenerlerin sayısı artırılmıştır. Çarşıları oldukça muntazam olup dükkanlar birbirine karşılıklı olarak ve cadde boyunca bina edilmişlerdir. Belediyenin itfaiye araçları da vardır.

Reşid Paşa maarif başlığı altında Taşköprü’nün eğitim durumu hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre kaza merkezinde bir erkek rüştiye, bir erkek numune iptidaisi ve bir de kız iptidaisi bulunmaktadır. Bu mektepler bizzat Reşid Paşa tarafından ziyaret ve teftiş edilerek öğrencilerin öğrendikleri bilgiler ve tahsil durumları memnuniyete layık derecede karşılanmıştır. Vali öğrencilerin durumları hakkında verdiği bilgilerin yanında okul binaların sıhhati açısından da bilgiler vermektedir. Rüştiye mektebi binası harap ve viran bir halde olduğundan vilayeti umumi meclis ve encümenince yeniden inşasına daha öncesinde karar verilmiştir. Bunun için halihazırdaki bina satılarak inşaat masraflarının bir kısmı bu satıştan elde edilecek paradan sağlanmasına ve bir kısmı da ahalinin yapacağı yardımlardan elde edilecek para ile karşılanması kararlaştırılmıştır. Bina yeri olarak iptidai ve rüştiye mekteplerinin arasında bir yer seçilmiştir. Yakın bir zamanda inşasına başlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca Vali’nin yapmış olduğu teftiş neticesinde yeni ve muntazam bir durumda olan numune iptidai mektep binasının kız mektebine dönüştürülmesine karar verilmiştir. Çünkü kız mektep binası son derece köhne bina olup mektep olarak kullanılmasına uygun bir bina değildir.

Taşköprü bulunduğu coğrafya itibarı ile Kastamonu, Boyabat, Ayancık ve Tosya kazalarına sınırı olan bir kazadır. Dolayısıyla bu yerlerle ticareti olan bir yerdir. Ticaretin gelişmesi için bu yerlere bağlantıyı sağlayan yolların da iyi durumda olması gerekmektedir. Reşid Paşa’da kaza yollarını teftiş ederek yolların durumuna raporunda değinmiştir. Buna göre Taşköprü-Kastamonu arasında 45 km’lik şose bir yol bulunmaktadır. Ancak bu yolun teftiş sırasında yağmurun da etkisi ile bozulduğuna şahit olan vali hemen amele sevk ettirerek bozulan yolun onarımına başlatmıştır. Taşköprü-Boyabat yolunun ancak bir kısmı inşa edilebilmiş, geri kalan ise 1914 yılı bütçesinden yolun talibine ihale edilmiştir. İnşaatın başlanıp başlanmadığı hakkında bir bilgiye raporda yer verilmemiştir. Taşköprü-Ayancık yolunun güzergahı belirlenmiş ve inşaatına başlanmak için 1914 bütçesinden 100 bin kuruşluk bir ödenek ayrılması kararlaştırılmıştır. Ancak vilayet idaresi kanununda nafia vesair işler için umumi meclisçe beş senelik projeler hazırlanmış ve beş senelik projenin umumi meclisçe tetkiki sırasında vilayet encümeni kararı ile ödenek durdurulmuştur. Taşköprü-Tosya yolu ise 1914 senesi bütçesine dahil edilmemiştir. Dolayısıyla valiye göre Ayancık yolu hariç olmak üzere Taşköprü kazasının Boyabat ve Tosya kazaları ile araba geçişine müsait ham yollar vardır. Ayrıca Kastamonu-Taşköprü yolu üzerinde eski ve kargir bir köprü olup zaman içinde köprü ayakları zarar görmüş olmasından dolayı 100 bin kuruş ödenek verilerek bu ayakların

tahkimine başlanmıştır.⁵ Vali Reşid Paşa'nın bahsettiği köprü kazaya adını da veren taş köprüdür. 1366 yılında Gökırmak üzerinde Yağmur Bey'in oğlu Ali Bey tarafından yaptırılmıştır (Summerer, 2017: 2403).

Reşid Paşa, raporunda ziraat, sanayi ve ticaret başlığı altında Taşköprü kazasının durumun değerlendirmiştir. Valiye göre Taşköprü toprağı her çeşit mahsül yetiştirmeye müsait olan bu anlamda özellikle kendir, pirinç, buğday, arpanın çoğunlukla yetiştirildiği bir yerdir. Ayrıca Reşid Paşa 1914 senesinin ürün açısından bereketli bir yıl olduğuna ve bunun da hasada olumlu yansıdığına yer vermektedir. Yetiştirilen ürünler içinde kendire, kendirden yapılan iplerin bölgenin en önemli ihraç ürünü olmasından dolayı ayrı bir önem vermiştir. Kendirden ip üretimi kazanın en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır. 19. yüzyılda Kastamonu Vilayeti kendir ziraatının ve organ imalatının yapıldığı önemli bir merkez olmuş ve Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu organ ve halatlar Kastamonu'dan temin edilmiştir (Akpınar ve Nizamoğlu, 2019: 1228). Taşköprü, Dadayla birlikte Kastamonu ve çevresinde en çok kendir üretiminin yapıldığı yer olmuştur. Taşköprü bu özelliğini koruyarak Cumhuriyet döneminde de sürdürmüş ilerleyen tarihlerde Taşköprü'ye Kendir Soyma Fabrikası, sicim ve kanaviçe dokuma tesisleri açılacak, (Yurtoğlu ve Eğilmez, 2017: 1214) kendir uzun bir süre daha bölge halkının temel geçim kaynağı olacaktır. Bu durum da rapora yansımıştır. Vali Reşid Paşa kendir üretiminden yapılan iplerin Osmanlı'nın her coğrafyasına sevk edildiğini ve bu işin geliştirilmesi için de yeni makinaların sipariş edildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca bu makinaların kullanılmaya başlandığında olumlu neticeler olacağını ve bundan da halkın ümitli olduğundan bahsetmiştir.

Vali, Taşköprü ahalisinin tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak için Ziraat Bankası'ndan aldıkları kredilere raporunda yer vermiştir. Ziraat Bankası çiftçilere yalnız tarımsal faaliyetlerde kullanacağını temin etmek gibi birtakım prosedürleri tamamlamak şartı ile kredi vermekteydi (Yazan, 2017: 228). Buna göre kaza ahalisi 1913 Mart ayından 1914 Mayıs ayı sonuna kadar Ziraat Bankası'ndan 574.620 kuruş borç almıştır. Taşköprü ahalisi çevre kazalara oranla daha fazla yeni ziraat aletleri getirtmişlerdir (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.2).

Son olarak Taşköprü ileri gelen ahalisinden birkaç kişinin yol göstermesi ile oluşturulan ticari bir şirket faaliyetleri ile vilayet ahalisine de örnek olduğundan bahseden Reşid Paşa'ya göre bu şirketin gayretleri neticesi olarak Kastamonu-Taşköprü-Daday yollarında işlemek üzere yolcu taşımaya mahsus bir otomobil getirtilerek halkın hizmetine sunulmuştur. Reşid Paşa, teftişe başlamasından birkaç ay önce Taşköprü'ye yarım saat mesafede dört katlı bir ot fabrikası inşa edildiğinden ve günlük 60-70 çuval ot imal ettiğinden de raporunda bahsetmiştir.

Vali Mehmet Reşid Paşa Taşköprü kazası teftişinin sonunda genel kanaatini de ifade etmiştir. Buna göre Taşköprü kazasının genel idaresi, ziraati, maarifi, nafiası, iktisadi memnuniyete layık bir durumdadır (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.3).

2. İnebolu Kazası Teftiş ve Değerlendirmesi

İnebolu kazası merkez vilayetin 18 saat kadar kuzeyinde Karadeniz sahilindedir. Reşid Paşa'ya göre burası da Taşköprü gibi hatta ondan daha çok mamur ve ticaret merkezi olan bir kazadır. Kaza merkezi 90 km'lik bir şose yol ile Kastamonu'ya bağlıdır. İnebolu'nun resmi binalarında yaptığı teftişe göre hükümet konağı ile askeri jandarma daireleri ve hapishanesi muntazam ve ihtiyaca yeterli derecededir. Mehmet Reşid Paşa teftişi sırasında hapishanede mahkumlar için gezebilecekleri bir yer olmadığını görmüş ve mahkumların günlük bir saat kadar jandarma nezareti altında teneffüse çıkarılması için kaymakama uyarıda bulunmuştur.

⁵ 1914 yılı Kastamonu İl Genel Meclisinde bu köprünün tamiri gündeme gelmiş, 1700 lira tamiri için tahsisat talep edilmiş ise de yapılan oylamada bütçeden ödenek çıkmamıştır. Taşköprülü Sabri Efendi buna itiraz ederek aleyhte oy verenleri tarih affetmeyecek diyerek sitemde bulunmuştur (Kocaoğlu, 2011: 44). Ancak Vali Mehmet Reşid Paşa'nın teftiş raporunda bu köprünün tamirine başlandığı anlaşılmaktadır.

Rapora göre İnebolu kazası 251 köy ve 79.397 nüfustan oluşan bölgenin en büyük kazasıdır. Kazada adliye ve zabıta işlerinin yerine getirilmesi için 42 piyade 15 süvari olmak üzere 57 jandarma bulunmaktadır. Reşid Paşa göre İnebolu'da da asayiş yolunda olup haydutluk yoktur. Vilayetin genelinde olduğu gibi burada da hırsızlık, kız kaçırma ve yaralama gibi suçlar bulunmaktadır. 1914 Mart tarihinden 1914 Mayıs'ı sonuna kadar olan üç aylık süre içinde adliye tarafından zabıtaya yakalaması için bildirilen 1183 mahkûm vesairenden 752'si yakalanmış kalanı yakalanmaya çalışılmaktadır. İnebolu'da görev yapan 9 polis olduğu⁶ ancak kasabanın genişliğine, önemine ve sahilde bulunmasına nazaran bu sayının artırılmasına Vali Mehmed Reşid Paşa tarafından karar verilmiştir.

Reşid Paşa raporunda Kaymakam Mehmet Ali Bey'i Manastır vilayeti merkez kaymakamlığında bulunduğu sırada tanıdığından bahsederek onun namuslu, gayretli bir memur olduğunu ifade etmiştir. İnebolu'da da güzel hizmetlerde bulunduğu şahit olmuştur. İnebolu'da mülkî işlerin hızlı ve intizam ile yürütülmekte olduğu valinin yaptığı tetkikler sonucundan anlaşılmaktadır. Ancak halk İnebolu müftüsünden Reşid Paşa'ya şikayetçi olmuştur. Ahaliye göre müftü son derece mutaassıp birisi olup, irşat, vaaz ve nasihat görevlerini kesinlikle yerine getirmemektedir. Müftü sadece görevini yerine getirmemekle kalmamış ayrıca ahaliden ileri gelenlerin katılması ile oluşturulan iktisat şirketinin işlerine engel olmuş, şirket hakkında olumsuz fikirler yayarak şirkete katılma isteğinde bulunanları bu isteklerinden caydırmıştır. Tüm bunlardan dolayı İnebolu ahali müftünün görevden alınarak yerine İnebolu'ya layık, bilgili ve yeni fikirlere açık bir müftünün tayin edilmesini Reşid Paşa'dan istirham etmişlerdir. Reşid Paşa da müftünün daha öncesinde de meşihata şikâyet edilmiş olmasından dolayı tahkikatın bir an önce yapılarak sonucunun anlaşılarak gereğinin yapılmasını meşihattan istemiştir (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.3).

Valiye göre Taşköprü gibi İnebolu'da da adliye teşkilatı oluşturulmuş olup, adliye görevlileri görevlerini hukuk içerisinde yerine getirmektedir. Rapora göre ne dışarıdan ne de hapishanedeki mahkumlardan adliye memurları hakkında hiçbir şikâyet vaki olmamıştır.

Reşid Paşa raporunda İnebolu belediyesi ve hizmetlerinden bahsederken belediye başkanının da ismini vererek ondan övgü ile bahsetmiştir. Valiye göre belediye başkanı Sabri Efendi'nin gayretleri ve çalışmaları neticesinde İnebolu'nun caddeleri temiz, aydınlatması yeterli derecede olup şehrin birçok yerine niteliksiz lambalar olduğu gibi bazı yerlere de lüküs denilen lambalar konulmuştur. Rapora göre İnebolu'da belediye tabibi, aşı memuru, eczane ve itfaiye aracı mevcuttur. İnebolu'da hükümet tarafından verilen tahsisatla idare olunan bir de hastane vardır. Reşid Paşa bu hastaneyi bizzat ziyaret ederek durumunu memnuniyetle karşılamıştır. Hastane personeline bir istekleri olup olmadığı sorulduğunda devlet ve millete duacı olduklarını ifade ederek teşekkür etmişlerdir.

Maarif başlığı altında Reşid Paşa İnebolu'nun okul ve eğitim durumları hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre İnebolu'da 1913 yılında açılmış bir ticaret idadisi, kız ve erkek iptidaileri ve mahalle mektebi tarzında birkaç sıbyan mektebi bulunmaktadır. Reşid Paşa ticaret idadisinin sınavlarında bizzat hazır bulunarak talebenin öğrenim durumunun çok güzel (âlâ derecede) olduğuna şahit olmuştur. Geçici olarak kullanılan eski rüştiye mektebi binası da hali hazırdaki ihtiyaca yeterlidir. Vali bu mektepleri teftiş etmek istese de kız ve erkek iptidailerinin tatil zamanı olduğundan talebelerini okullarında bulamamıştır. Erkek iptidai binasını ihtiyacı karşılayacak düzeyde olduğunu belirtmiştir. Fakat kız mektep binasını mektep olarak elverişli görmeyen Reşid Paşa yeniden yapılmasını istediği bu okulun durumunu bölgeye bunun için gönderilen Maarif Nezareti mimarı ve bölgenin ileri gelenleri ile müzakere etmiştir. Bu müzakere neticesinde elde mevcut bulunan planın başka bir zaman genişletilmesine, şimdilik 5.000 lira harcama ile okulu meydana getirmek üzere

⁶ Bir başka belgede İnebolu'da bir komiser ve yedi polis memuru olduğu bunun iskelesi olan İnebolu için yeterli sayıda olmadığı belirtilerek 25 polis memurunun daha gönderilmesi Vali Mehmet Reşid Paşa tarafından merkez hükümetten talep edilmiştir (BOA. DH. EUM. MEM. 27/92).

kasabanın havadar ve yüksek bir yerinde belediyece bağışlanan arsanın mektep için uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca inşaat için yardım toplanmaya başlandığını ve bir sene içinde binanın tamamının bitirilmesi planlandığı bilgisi de raporda verilmiştir. Valiye göre yeni okul binası ticaret mektebi olacak ticaret mektep binası erkek iptidai mektebi olacak, kız iptidaisi de bu mektebe nakledilerek kız öğrenciler köhne binandan kurtarılmış olacaktır.

Reşid Paşa raporunda İnebolu'nun tek 90 km'lik şose yolu olan Kastamonu-İnebolu yolunda yaptığı incelemelere yer vermiştir. Bu yol, Millî Mücadele yıllarında Anadolu'ya silah ve cephane sevkiyatında kullanılacağından bağımsızlığın kazanılmasına giden yolda tarihi bir yol olacak ve "İstiklal Yolu" olarak da adlandırılacaktır (Özlü, 2019: 157). Rapora göre bu yol hal-i hazırda tamire muhtaç olduğundan Reşid Paşa'nın girişimleri ile Nafia Nezareti'nden gerekli ödenek alınmış ve eksiklikler giderilmeye başlanmıştır. Eksiklerin giderildiği yani yolun bakım ve onarımı yapıldığı sırada bu yolda çalışacak iki otomobilin Kastamonu'da bir şirket tarafından satın alındığını rapordan öğreniyoruz. Bu bilgiye göre otomobillerden birisi yük diğeri ise yolcu taşımak amacı ile alınmıştır. Bu otomobillerin sağlıklı bir şekilde İnebolu-Kastamonu yolunda çalışabilmesi için Vali Reşid Paşa, halkın beklentilerini de dikkate alarak bakım onarım çalışmalarının takviye ameale sevk ettirerek daha kısa sürede bitirilmesini sağlamıştır. Böylece otomobillerin sorunsuz bir şekilde gidip gelmesi güvence altına alınmıştır. Reşid Paşa'nın bu davranışı halkta büyük bir memnuniyet uyandırdığı muhakkaktır (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.4).

Vali raporunun sonunda İnebolu'nun ziraat, sanayi ve ticaretini değerlendirmiştir. Paşa'ya göre İnebolu kazasının birçok yeri dağlık ve bozuk araziden oluştuğu için ziraata uygun değildir. Yalnız meyvecilik ve yumurtacılık gelişmiştir. Elma, armut, ceviz ve yumurta ihracatı çoktur. Ahalinin bir kısmı kerestecilikle uğraşmaktadır. Kereste ihracatı da önemli bir durumdadır. Kaza ahalisi 1913 senesi martından 1914 Mayıs sonuna kadar Ziraat Bankası şubesinde 263.912 kuruş borç almış ve Taşköprü ahalisi gibi diğer yerlere oranla daha fazla yeni ziraat aleti getirtmiştir. Vali İnebolu halkından övgüyle bahsetmiştir. Ona göre İnebolu kasabası vilayetin tek iskelesi olması hasebiyle ticareti ilerlemiş, ahalisi çalışkan ve ileri düşüncelidir. Ayrıca Vali Reşid Paşa İnebolu ahalisinin şirketler kurarak iktisadi işlerini ilerletmekte olduklarına memnuniyetle şahit olduğunu raporunun sonunda ifade etmiştir.

Reşid Paşa'nın İnebolu ile ilgili izlenimlerine genel olarak bakıldığında İnebolu, sahilde yer alması, iskelesinin olması, ticaret merkezi olması hasebi ile oldukça mamur bir yerdir. Bu durum istatistiklere de yansımış durumdadır. İnebolu'da müstakil hükümet binası, hapishane olması ve bölgenin tek hastanesinin burada olması kazanın önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Vali Mehmet Reşid Paşa'nın İnebolu'nun teftişinden memnun kaldığı raporunun sonunda ifade ettiği "şayan-ı memnuniyet derecesinde" sözünden anlaşılmaktadır (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.5).

3. Araç Kazası Teftiş ve Değerlendirmesi

Vali Mehmet Reşid Paşa bir ay süren teftiş gezisinde hangi kazada ne kadar kaldığını belirtmemiştir. Dolayısıyla kazaların teftiş süresinin ne kadar sürdüğü ile ilgili bilgiye ulaşamıyoruz. Araç kazası ile ilgili de Reşid Paşa genel bilgiler aktarmaktadır. Rapora göre Araç kaza merkezi vilayetin 10 saat kadar batı yönünde olup kaza merkezi 125 haneden oluşmaktadır. Reşid Paşa'nın teftişinden birkaç sene önce meydana gelen korkunç yangında dere içine sokulmuş olan kasabanın 5-10 eski binası müstesna olmak üzere geri kalanı tamamen yanmıştır. Reşid Paşa'nın bahsettiği büyük yangın 1910 yılında Belediye başkanı Karabeyoğlu Emin zamanında çıkan yangın olmalıdır (Yakupoğlu, 2009:62). Reşid Paşa 28 Ekim 1913 tarihli yazdığı tezkiresinde de 1911 yılında meydana gelen büyük yangından bahsetmektedir (BOA.DH.MB.HPS. 23/6).

Reşid Paşa'nın verdiği bilgilere göre yaşanan büyük yangın sonrası eski yerine oranla daha yüksek ve havadar bir yerde kasabanın yeniden kurulmasına başlanmış, 1914 yılına kadar birçok hane ve dükkân yapılmıştır. Yine şehrin günümüzde hala hizmet veren ve Veznedar Camii olarak bilinen caminin banisinden bahsetmiştir. Bu kişi Hazine-i Hassa eski baş veznedarı Hafız Halil

Efendi adında bir hayrat sahibidir ve onun bağışlamış olduğu 1.500 lira ile kargir ve sağlam bir caminin inşaatına başlanmıştır. 1916 yılında da bu cami hizmete girecektir. Aynı şekilde şehre su getirilerek su probleminin çözüldüğünü rapordan öğrenmekteyiz. Vali Reşid Paşa'nın şehrin resmi bina durumları ile ilgili verdiği diğer bilgilere göre hükümet konağı yıkılma derecesinde harap, hapishanesi Taşköprü hapishanesinden daha berbat bir haldedir. Bir yıl önceki teftiş gezisinde Reşid Paşa hükümet konağının durumuna şahit olmuş daha sonra hükümet konağının redif deposu ile değiştirilmesi konusunu 28 Ekim 1913 tarihli ve 571 numaralı Vilayet İdare Meclisi mazbatasında dile getirilmiştir (BOA.DH.MB.HPS. 23/6). Hükümet konağı olması düşünülen redif deposu ise kargir ve sağlam bir bina. Valiye göre bir iki sene daha bunun için ödenek verilmez ve hükümet konağı yaptırılamaz ise zaten yıkılmak üzere olan hükümet binasının yıkılacağı aşîkardır.

Vali hapishane olarak kullanılan yeri teftiş ettiğinde bu yerin mahkûmlar açısından hiç de iç açıcı olmadığına şahit olmuştur. Adeta herhangi bir canlının bile yaşamayacağı, son derece karanlık, kokuşmuş, nemli bir yerden ibaret olan hapishanenin daha sağlıklı bir yere nakledilmesi yönünde vali tarafından merkeze bilgi verilmiştir. Yeni bir bina için ödenek çıkana kadar da hapishanenin kiralık olarak uygun bir yere nakledilmesini istemiş, yine mahkûmların günde birkaç saat jandarma muhafızlarının nezareti altında teneffüse çıkarılması konusunda vali, kaymakama uyarı ve ikazlarda bulunmuştur. Şehrin diğer resmi binalarından olan askere alma şubesi binası ise maarife ait kiralık bir bina. Valiye göre bir iki sene daha bunun için ödenek verilmez ve hükümet konağı yaptırılamaz ise zaten yıkılmak üzere olan hükümet binasının yıkılacağı aşîkardır.

Reşid Paşa'nın verdiği bilgilere göre Araç kazası 154 köyü, 40.165 nüfusu olan bir kazadır. Zabıta kuvveti ise 14 piyade, 7 süvari olarak 21 jandarmadan ibarettir. Araç'ta iki polis memuru varsa da esasen kaza merkezinin pek küçük olmasından dolayı polis memurlarının Kastamonu'ya alınması kararlaştırılmıştır.⁷ Rapora göre kazada asayiş sorunsuz olup eşkıyalık yoktur. Suçlar diğer kazalarda da görülen adi olaylardan ibarettir. 1914 yılının ilk üç ayı içinde adliyeden verilen defterlerde 587 mahkûm ve tutuklulardan 219'u yakalanmıştır (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.5).

4,5 seneden beri Araç'ta görev yapan Kaymakam Hilmi Efendi mülkiye mektebinden mezundur. Valiye göre bu süre zarfında özellikle yeni kasabanın tesisinde güzel hizmetleri olmuş gayretli birisidir. Ancak gençlik taifesi ile bir aralık içki ve safahata düştüğü şikâyeti Reşid Paşa'ya iletilince Reşid Paşa, kaymakamı makamına uygun bir ciddiyet ve vakar ile hareket etmesi yönünde uyarılmıştır. Reşid Paşa'ya yapılan şikâyetlerin dışına Hilmi Efendi hakkında 1914 yazı sonunda ilan edilen seferberlik dolayısıyla uyguladığı sert kararlar yüzünden de şikâyetler meydana gelmiştir (BOA. DH.İ.UM.EK. 73/31). Hükümet dairesinde işlerin hızlı bir şekilde yürümekte olduğu vali tarafından görülmüş ve resmi işler konusunda valiye hiçbir şikâyet gelmemiştir.

Valiye göre kazada adliye teşkilatı oluşturulmadığından kadı şer'i davaların dışında hukuk ve cezaya da bakmak zorundadır. Kadı hakkında bir şikâyet vaki olmamıştır. Mahkeme azalarından Kâmil, müstantik Faik ile belediye tabibinin bir olup adliyeye ait işlerden rüşvet aldıkları ihbarı Reşid Paşa'ya ulaşınca Reşid Paşa, kadıyı bu konuda ilgilenmesi için hemen görevlendirmiş, ayrıca bu kişiler hakkında gerekli tahkikatın başlatılması için Daday'da bulunan adliye müfettişi muavinine de yazı yazmıştır.

Rapora göre Araç kazasının belediye gelirleri 300-400 lira civarından olmakla birlikte gerek kaymakamın ve gerek belediye reisi Ahmet Efendi'nin gayretleri ile güzel bir belediye dairesi inşa edilmiştir. Belediye binası civarında gelir olarak birkaç dükkânla bir han yaptırılmıştır. Reşid Paşa kasabanın temizliğine ve aydınlatılmasından memnun kalmıştır. Yine Araç'ın belediye tabibi, müstahdemi ve bir eczanesi bulunmaktadır. Reşid Paşa itfaiye aracını yeterli derecede görmediğinden bir tulumba siparişi verilmesi için belediye başkanını uyarmıştır.

Reşid Paşa'nın raporunda Araç merkezinde erkeklere mahsus rüştiye ve iptidai mektepler ile kız iptidaisi varlığı hakkında bilgi verirken ona göre erkek mekteplerinin binaları ihtiyaca kâfi olup

⁷ Araç'ta bir komiser muavini ve bir polis memuru bulunmaktadır (BOA. DH. EUM. MEM. 27/92).

eğitim ve öğretimi memnuniyet derecesindedir. Yalnız kız mektebi binasını sıhhi şartlara uygun görmemiştir. İptidai eğitim kanunu gereğince başka bir mektep inşası yapılması isteğini Maarif Encümenine iletmıştır. Reşid Paşa bu mekteplerin resmi imtihanlarında hazır bulunmuş ve muallimlerin gayretine şahit olmuştur.

Kastamonu ile Araç arasında 60 km'lik bir şose yol vardır. Bu şosenin Kastamonu'dan itibaren üç km'lik kısmı sanayi imalatı ile beraber 1914 içinde tamamlanmıştır. Araç'tan başlanılan beş km'lik yerin büyük bir kısmı bitirilmiş, kalan kısmı ise bitirilme aşamasındadır. Araba gidip gelmesine müsait kaba kısmı ham yoldur. Araç'ın Safranbolu ve Daday ile ticareti bulunduğundan dolayı bu kazalar ile de şose yolları mevcuttur. Ancak valiye göre vilayet bütçesinden bu yollar için ödenek ayrılmamış olsa bile yaz mevsimlerinde ham yollardan araba ile nakliyat gerçekleştirilebilmektedir.

Valiye göre Araç kazasının arazisi engebeli olması hasebi ile ziraat yapılabilecek yerleri sınırlı olup ziraat yapılan yerleri ise bereketlidir. Bu yerlerde ise arpa, buğday, mısır tarımı yapılmaktadır. Kazanın birçok yerinde güzel yaylaklar mevcut olduğundan en çok kara sığır hayvanı yetiştirilmektedir. Yaylalarında çıkarılan sade yağlar bilhassa revaç görmektedir. Araç kazasında zanaat ve ticaretin çok fazla gelişmediği valinin raporundan anlaşılmaktadır. Yalnız civar ormanlardan yapılan kerestecilik bir kısım ahalisinin geçim kaynağıdır. Vali, Araç ahalisinin tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak için Ziraat Bankası'ndan aldıkları kredi miktarını 116.393 kuruş olarak vermiştir. Valiye göre alınan bu paranın cüzi bir kısmı yeni ziraat aleti tedarikine tahsis edildiğinden halkın çoğu tarafından eski aletler ile ziraata devam edilmektedir. Bundan dolayı Reşid Paşa halktan ihtiyacı olanlara yeni alet alınması ve kullanılması yönünde teşvik edici sözler söylemiştir.

Vali Mehmet Reşid Paşa Araç kazasının ahval ve genel işlerinde memnuniyetsiz olabilecekle bir durumla karşılaşmadığı görüşüne raporunun son kısmında yer vermiştir (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.6).

4. Devrekâni Nahiyesi Teftiş ve Değerlendirmesi

Reşid Paşa, 1914 yılından ikinci kez çıktığı teftiş gezisinden İnebolu, Taşköprü ve Araç kazaları yanında nahiye konumunda olan Devrekâni'ye de uğrayarak burada incelemelerde bulunmuştur. Nahiye'nin küçük olmasından dolayı gözlemlerini başlıklar halinde vermek yerine tek bir paragrafta vermiştir. Buna göre Devrekâni Kastamonu'nun kuzeyinde altı saat mesafede, 42 köyü, 11.383 nüfusu olan bir yerdir. Hükümet konağı üç odalı bir hane olarak kullanılan kiralık bir yerdir. Hapishanesi de bu binadadır. Reşid Paşa'ya göre nahiye Müdürü Sami Efendi çalışkan ve gayretli bir memurdur. Nahiye'de zabıta kuvveti olarak dört süvari ve iki piyadeden oluşan jandarma bulunmaktadır. Rapora göre burada da asayiş yolundadır.

Reşid Paşa'nın verdiği bilgilere göre 1913 yılında meydana gelen yangında çarşısı tamamen yanmış olduğundan eskisine oranla daha geniş caddeler açılarak dükkanlar yapılmaktadır. Bu meyanda inşa edilen mektep de pek muntazamdır. Ancak bir kısmı tamamlanmadığından, iptidai mektepler kanuna göre mektebin inşasından sorumlu kişiler inşaatın bir an önce bitirilmesi hususunda Reşid Paşa tarafından uyarılmıştır. Ayrıca Reşid Paşa Devrekâni teftişi sırasında bir camii açılışında da bulunmuştur. 1.000 lirası halkın yardımı ile 500 lirası yardım sandığından karşılanarak yeniden yapılan camiinin açılışını, vakıf müdürü ve belediye mühendisi ve birçok ahalinin katılımı ile resmi bir törenle yapmıştır.

Nahiye'nin gerek Kastamonu'dan kestirme olarak gerekse İnebolu yolu üzerinde Seydiler yoluyla civarındaki yerlere ulaşım sağlanması isteği Reşid Paşa'dan talep edilmiştir. Reşid Paşa'ya göre nahiye'nin arazisi oldukça bereketli ve ahalisi çalışkandır. Rapora göre Devrekâni ahalisi 1913 yılı martından 1914 yılı mayıs ayı sonuna kadar Ziraat Bankası'ndan 22.475 kuruş borç almışlar ise de bunun çok az miktarı ile ziraat aleti satın almışlardır. Bundan dolayı Reşid Paşa yeni ziraat

aletlerinin alınarak kasabaya getirilmesi hususunda kasaba ileri gelenlerini uyarmıştır (BOA. DH.MB. HPS. 44/20 s.7).

Sonuç

Mehmet Reşid Paşa ilk Kastamonu valiliği süresince iki kere teftiş gezisinde bulunmuş, bu gezilerden ikincisine göre daha geniş kapsamlı olan ilkinin 1913 yılında gerçekleştirmiştir. İkincisini ise 15 Haziran 1914 tarihinde başlayıp 15 Temmuz 1914 tarihinde bitirdiği teftiş gezisi oluşturmuştur. İkinci teftiş gezisinde bir aylık süre içinde Taşköprü, İnebolu ve Araç kazaları ile Devrekâni nahiyesinde incelemelerde bulunmuştur. Taşköprü ve Araç kazaları ile Devrekâni nahiyesinde 1913 yılı teftiş gezilerinde bulunduğu 1914 yılında ikinci defa buralarda incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemeler neticesinde gözlemlerini rapor olarak İstanbul'a göndermiştir. Hazırladığı rapor bizlere bu kazaların Birinci Dünya Savaşı öncesinde genel durumları hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Rapora göre kazaların karşılaştırmaları durumlarına ek tablo 1'de bakılabilir. Mehmet Reşid Paşa teftiş gezilerini verdiği bilgilere göre kaza ve nahiye merkezleri ile sınırlı tutmuştur. Raporda kazaların köyleri hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.

Vali birçok problemi bizzat yerinde görerek, bu yerlerin yöneticileri ile görüşerek bizzat şahit olmuştur. Sorunlu konulara müdahil olarak çözüm önerileri sunmuş, sıkıntılı konuları İstanbul'a bildirmiştir. Raporunda kazaların iktisadi, ticari, ziraî, eğitim ve okulların durumu, asayiş, belediyeçilik hizmetleri, yöneticilerin faaliyetleri hakkında aydınlatıcı bilgilere yer vermiştir. Vali Reşid Paşa önceki görev yaptığı yerlerde üzerinde önemle durduğu (bu konu İttihat Terakki Hükümeti'nin de üzerinde önemle durduğu bir konudur) gibi bu kazaların da hapishanelerini özellikle teftiş etmiş, mahkumların sağlıklı ortamda kalmalarını, sık sık dışarı çıkarılarak teneffüs ettirilmelerini, koşulların düzenli olarak temizlenmesini ve havalandırılmasını emretmiştir. Genel olarak kazaların ihtiyaçlarının giderilmesine çalışmıştır. İdari teftişlerinde kaza yöneticileri hakkında bilgiler vererek onların hizmetlerini değerlendirmiştir. Kendisine şikâyet edilen hususlarda ise gerekli talimatları vererek problemleri çözmeye çalışmıştır.

Reşid Paşa hapishane meselesinde olduğu gibi eğitim-öğretim ve mekteplerin eğitim açısından sıhhati üzerinde de hassasiyetle durmuştur. Mektepleri bizzat teftiş etmiş, öğrenciler için kullanışsız olduğunu düşündüğü binalarda eğitim yapılmasını yasaklamış, bunların yerine yeni binalar yapılmasını sağlamıştır. Öğrencilerin sınavlarına da katılarak aldıkları eğitimin neticesini gözlemlemiştir.

Valinin raporunda asayişle ilgili verdiği bilgilere göre İnebolu, Taşköprü, Araç ve Devrekâni'nin genelinde suçlar benzer olup bunlar hırsızlık, kız kaçırma ve yaralama gibi adi suçlardır. Genel olarak kazalarda haydutluk ve eşkıyalık gibi suçlara rastlanmaması ve asayişin berkemal olması bölgenin güvenli bir yer olduğunu göstermektedir.

Sonuç itibari ile 15 Haziran 1914'te başlayıp 15 Temmuz 1914'te biten ve bir ay süren devir ve teftiş gezisinde Vali Mehmet Reşid Paşa olumlu izlenimler edinmiştir. Olumlu izlenimlerini de her kazanın teftiş raporu sonunda bir iki cümle ile ifade etmiştir. Reşid Paşa'nın Taşköprü, İnebolu ve Araç kazaları ile ilgili görüşlerini "Taşköprü kazasının genel idaresi, ziraatı, maarifi, nafiası, iktisadı memnuniyete layık bir durumda"; "İnebolu kazasının genel durumu şayan-ı memnuniyet derecesinde"; "Araç kazasının ahval ve genel işlerinde memnuniyetsiz olabilecek bir durumla karşılaşmadığı" şeklinde ifade etmiştir.

Kaynakça**Arşiv Kaynakları****Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):**

Şûrâ-yı Devlet Sicilleri (DH. SAİD.), 112/297; 180/157.

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.), 4178/313298; 4371/327775.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.), 199/2.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 241/92.

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH. İD.), 80/23.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemî Evrakı (DH. EUM. MEM.), 27/92.

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İ. UM. EK.), 73/31.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH. MB. HPS.), 23/06; 44/20.

Tetkik Eserler

Akpınar, D.-Nizamoğlu, A. (2019). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kenevir Üretimi", *Türkish Studies Social Sciences*, 14 (4), 1223-1236. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.23448>

Çadırcı, M. (2007). *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Yayınları.

Dündar, F. (2010). "Kastamonu Valisi Reşid (Paşa) Bey, Ermenileri Korudu mu?", *Toplumsal Tarih*, Ağustos, 200, 94-95.

Ercoşkun, T. (2014). "Salnamelere Göre Kastamonu Valileri Listesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54 (2), 365-394.

Gemici, F. (2007). *Millî Mücadele'de Bir Vali: Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa (1868-1924)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karakök, T. (2010). "H. 1288 (M. 1871) Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesine Göre Kastamonu Vilayeti", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 267-276.

Kırmızı, A. (2016). *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları.

Kocaoğlu, B. (2011). *İl Genel Meclisi Tutanaklarına Göre 1913-1914 Yıllarında Kastamonu*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Muşmal, H.-Yaman, E. (2019). "Konya Valisi Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa'nın 1899 Yılındaki Vilayet Gezisi Raporuna Göre Karaman İzlenimleri", *Tarihin Peşinde*, 22, 171-188.

Özlü, H. (2019). "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18/2 (36), 155-180.

Summerer, L. (2017). Taşköprü Ne Zaman Yapıldı", *Uluslararası Taşköprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, 2401-2416.

Şahin, İ. (2007). "Kastamonu", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Diyanet Vakfı Yayınları, 24. 585-588.

Yakupoglu, C. (2007). "İlk Çağlardan Cumhuriyet'e Araç'ın Siyasi ve Sosyal Tarihi", *Yeşil Deniz Araç'ta Kültürel Hayatın Yedi Rengi*, 20-72.

Yazan, Ö. (2017). “Ziraat Bankası’nın ilk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (4), 221-237.

Yurtoğlu, Y.-Eğilmez, M. (2017). “Tarihi Gelişim Süreci İçerisinde Taşköprü Kendir Sanayi”, *Uluslararası Taşköprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, 1204-1219.

Ekler:

Ek tablo 1: İnebolu, Taşköprü, Araç ve Devrekâni’nin genel durumları

Konular	İnebolu	Taşköprü	Araç	Devrekâni
Nüfus	251 köyü, 79.397 nüfusu	1.000 hane, 152 köyü ile 50.411 nüfus	125 hane 154 köyü ve 40.165 nüfus	42 köy, 11.383 nüfus
Resmi binaları	Hükümet konağı askeri jandarma daireleri	-	Harap bir hükümet binası	Hükümet konağı kiralık bir bina
Hapishane	Müstakil hapishane	Hükümet konağı altında	Hükümet konağı altında sağlıklı	Hükümet konağı altında
Kolluk Kuvveti	42 piyade 15 süvari olmak üzere 57 jandarma ile 9 polis	24 piyade 9 süvari olmak üzere 33 adet jandarma ile üç polis	14 piyade, 7 süvari olarak 21 jandarma ile iki polis	Dört süvari ve iki piyade olarak altı jandarma
Asayiş	Haydutluk yoktur hırsızlık, kız kaçırma ve yaralama gibi suçlar	Çoğu suçlar hırsızlık, kız kaçırma, münazaa yüzünden yaralama gibi adi olaylar	-	Asayiş yolundadır
Adli durum	1183 mahkûmdan 752’si yakalanmış	604 mahkûmdan 247’si yakalanmış	-	-
Kaymakam	Mehmet Ali Bey	Şükrü Efendi	Hilmi Efendi	Müdür Sami Efendi
Belediye reisi	Sabri Efendi	-	Ahmet Efendi	-
Belediye geliri	-	250.000 kuruş	300-400 lira	-
Belediyecilik	Caddeleri temiz, aydınlatması yeterli derecede, bazı yerlerde lüküs lambalar var.	Işıklandırma ve temizliğe özen gösterilmektedir.	-	-
Tabip, aşı memuru, müstahdem, eczane, itfaiye aracı	Belediye tabibi, aşı memuru ve eczanesi, itfaiye aracı	Belediye tabibi, aşı memuru, müstahdem, eczanesi ve itfaiye aracı	Belediye tabibi, müstahdem ve bir eczanesi var ancak itfaiye aracı yeterli değil	-
Mektepleri	Bir ticaret idadisi, kız ve erkek iptidaileri ile birkaç sıbyan mektebi	Bir erkek rüştiye, bir erkek örnek iptidaisi ve bir de kız ibtidaisi	Erkek rüştiye ve iptidai mektepleri ile kız iptidaisi	-
Yol durumu	Kastamonu’ya bağlı 90 km’lik bir şose yol	Kastamonu’ya bağlı 45 km’lik şose yol	Kastamonu’ya bağlı 6 km’lik bir şose yol	-
Yetiştirilen ürünler	Meyvecilik	Kendir, pirinç, buğday, arpa	Arpa, buğday, mısır	Arazisi bereketli
Ekonomik Faaliyetler	Meyvecilik ve yumurtacılık Elma,	Kendirden yapılan ipler ihraç edilmekte.	-	-

	armut, ceviz ve yumurta ihracatı, kerestecilik			
Ziraat Bankası'ndan alınan kredi	263.912 kuruş	574.620 kuruş	116.393 kuruş	22.475 kuruş

Ek 2: Mehmet Reşid Paşa'nın biyografisi (BOA. DH. SAİDd. 112/297)

Ek 3: Mehmet Reşid Paşa'nın tefiş raporu (BOA. DH. EUM. MEM. 27/92)

31 MAY 1955 20:44:00 003